

Třetí kapitola

Základní Gurdžijevovy myšlenky o člověku – absence jednoty – početnost Já – konstrukce „lidského stroje“ – psychická centra – Gurdžijevova metoda na vysvětlení hlavních myšlenek jeho systému – nezbytné opakování – co znamená evoluce? – mechanický pokrok není možný – evropské chápání evoluce člověka – všeobecné souvislosti v přírodě – lidstvo a Měsíc – jakou má jednotlivec výhodu před masou – „lidský stroj“ je zapotřebí znát – absence stálého Já – role malých Já – člověk je zbaven individuality a vůle – východní alegorie: dům a sluhové – „zástupce vedoucího“ – hovory o fakírovi na hřebících a o buddhistické magii

Začátkem listopadu roku 1915 jsem již měl obecnou představu o některých podstatných bodech Gurdžijevova systému učení o člověku.

Prvním bodem, který vždy zdůrazňoval, byla teze, že **v člověku neexistuje jednota.**

„Největší chybou je myslet si, že jsme stále stejní, titíž. Člověk totiž nikdy nezůstává nezměněn nadlouho. Postupně se mění a zřídka kdy setrvá zcela beze změny třeba pouhou půlhodinu. Domníváme se, že když se někdo jmenuje Jan, pak bude vždy Janem. Nic takového! Teď je to Jan, za minutu bude třeba Petrem a po uplynutí dalších pár minut se z něho může stát Marek, Jiří, Matěj nebo Štěpán. Ale my si stále ještě myslíme, že je to Jan. Dobře víme, že Jan není schopen dělat určité věci – například nedokáže lhát. Potom si všimneme, že zničehonic zalhal, a divíme se, jak to jen mohl udělat. Jenže Jan skutečně lhát nikdy nemůže – to lhal Marek. Když se Markovi naskytne možnost, *zalhání neodolá*. Divíme se, jak může v jednom jediném člověku žít celá tlupa takových janů, marků a jim podobných osob. Pokud se je všechny naučíme sledovat, nebudeme muset chodit za *podívanou* do kina.“

„Má to nějakou souvislost s uvědomováním si jednotlivých částí a orgánů těla?“ zeptal jsem se ho při té příležitosti. „Chápu vás i tuto myšlenku, sám na sobě občas pociťuji, že takové stavy vědomí jsou reálné. Vím, že nejen dílčí orgány, ale i každá část těla člověka, jež plní samostatnou funkci, disponuje nezávislým vědomím. Pravá ruka má jedno vědomí a levá jiné. Měl jste na mysli tohle?“

„Ne tak docela,“ odpověděl Gurdžijev. „Tyto druhy vědomí, o kterých hovoříte, sice existují, ale jsou víceméně neškodné. Každé z nich ‚ví‘, kde je jeho místo a co má dělat. Ruce vědí, že mají pracovat, nohy, že musí chodit. Ale tito janové, petrové a markové – to je něco úplně jiného. Ti všichni sami sebe nazývají *Já* – jinými slovy, pokládají sami sebe za *pány* – a nikdo z nich si nechce připustit přítomnost toho druhého.

Každý z nich je na hodinu *kalifem*, jenž dělá to, co se mu zlíbí, aniž by bral ohledy na to, že za to následně budou muset platit jiní. Nepanuje mezi nimi žádný řád. Ten z nich, který se zrovna prodere dopředu, se stane *pánem*. Mrská karabáčem všechny nalevo i napravo a ničeho se nebojí. Ale v následující okamžik převezme bič někdo jiný a začne bít jeho samého. Tento koloběh pokračuje v průběhu celého lidského života. Představme si zemi, kde se každý může stát na pět minut králem a dělat si během tohoto kratičkého časového úseku s královstvím vše, co si jen zamane. Ale vždyť právě to se děje celý náš celý život!“
Během jednoho rozhovoru se Gurdžijev vrátil k myšlence o různých tělech, kterými každý z nás disponuje.

„To, že člověk může mít několik těl, je třeba chápat jako myšlenku a princip. K nám se to však nevztahuje: víme, že máme jen jedno fyzické tělo – o žádném jiném nevíme – a právě ono fyzické tělo se musíme snažit poznávat. Mějte přitom na paměti, že se tato problematika nevztahuje jen k fyzickému tělu a že existují lidé, jež mohou mít dvě, tři těla i více. Pro nás osobně to však nehraje žádnou roli. Někdo jako Rockefeller v Americe může mít miliony, ale jeho miliony – pokud nemám co jíst – mi nepomohou. Tak je tomu i ve věci několika těl. Každý musí myslet na sebe. Spoléhat se na jiné a utěšovat se myšlenkami o tom, čím disponují druzí, je nesmyslné a zbytečné.“

„Jak se můžeme dovědět, zda člověk má *astrální tělo*?“ otázal jsem se.

„Jsou určité způsoby, jak se to dá zjistit. Za určitých okolností lze *astrální tělo* spatřit, oddělit je od fyzického těla, a dokonce je i vyfotit. Ale mnohem lehčí a jednodušší je zjistit existenci *astrálního těla* podle jeho funkcí – ty jsou totiž naprosto jiné, než jaké plní (a může plnit) fyzické tělo. Přítomnost daných funkcí potvrzuje bytí *astrálního těla* a jejich absence naopak dokazuje, že žádné takové tělo neexistuje. Ale teď je ještě brzy o tom hovořit. Musíme zaměřit svou pozornost na studium fyzického těla. Je třeba pochopit, jak *lidský stroj* funguje. Naší zásadní chybou bývá domněnka, že máme *jeden rozum*. Funkce rozumu považujeme za *vědomé* a všechno, co do této škatulky nepasuje, nazýváme *nevědomé* nebo *podvědomé*. A právě v tom spočívá náš zásadní omyl. Později si o *vědomém* a *nevědomém* pohovoříme. Ale v tuto chvíli bych se rád pokusil vysvětlit, že činnost *lidského stroje* i fyzického těla nekontroluje pouze jeden rozum – je jich hned několik. Jsou na sobě navzájem zcela nezávislé, zastávají zvláštní funkce a projevují se ve specifických sférách. Musíme pochopit především tohle – jinak nepochopíme ani nic jiného.“
Dále se Gurdžijev rozpovídal o různých funkcích člověka a o centrech, která je kontrolují – učinil tak

přesně v tom pořadí, v jakém bývají dané pojmy probírány v lekcích psychologie. Výklad a následná diskuze zabraly velmi mnoho času. Téměř pokaždé jsme se vraceli k základním myšlenkám o „mechaničnosti člověka“, k úvahám, do jaké míry funkce člověka tvoří či netvoří jeden celek, i tezí o tom, že člověk nemá možnost volby, nemůže cokoli *dělat* a tak dále. Nemohu zde uvést tyto rozmluvy ve sledu, v jakém ve skutečnosti probíhaly, protože jsem všechnu tuto psychologickou a kosmologickou látku již vyčerpал ve svých dvou samostatných přednáškách. Také musím říct, že k vzájemné výměně našich názorů a myšlenek docházelo v jiné formě, než v jaké jsem je vyložil ve svých záznamech. Gurdžijev vykládal všechny své ideje pozvolna, jako by je před námi chtěl chránit. Když se poprvé dotkl nových témat, přednesl nám jen základní body, zatímco to nejdůležitější si nechával pro sebe. Někdy nás v probíraných teoriích upozornil na fakta, která si protiřečila – to však ve skutečnosti vzniklo kvůli zatajování a zamlčování z jeho strany. Na druhý den se k téže myšlence stavěl většinou z jiného úhlu pohledu a předkládal nám informaci víc a další den ještě více. Tak tomu bylo například i tenkrát, když přednášel o *funkcích a centrech*. Nejprve hovořil o *třech centrech: intelektuálním, emočním a pohybovém*, přičemž chtěl, abychom se snažili jejich funkce rozpoznávat a vyhledávat odpovídající parametry. Potom přidal jako nezávislý a samostatný mechanismus *instinktivní centrum* a ještě později – *pohlavní centrum*. Při rozpravě o energii center se často vracel k tomu, co nazýval *nesprávným fungováním center*, a k roli, jakou v dané činnosti sehrává pohlavní centrum. Hojně povídal o tom, že všechna centra „kradou“ pohlavnímu centru energii a pak s ní zacházejí velmi špatně: vynakládají ji na nesprávnou práci, plnou nepotřebného vzrušení, a tak pohlavnímu centru předávají neúčinnou energii, s níž nemůže pracovat. Pamatuji se na jeho následující slova: „Je skutečně zázrak, jestliže pohlavní centrum pracuje se svou vlastní energií, ale to se stává jen velmi zřídka.“ Připomínám si i jeho další poznámku, na jejímž základě vznikla mnohá nesprávná usuzování a chybné závěry. Gurdžijevova slova se týkala toho, že tři centra z *dolního patra* – instinktivní, pohybové a pohlavní – fungují podle *tří sil* a že pohlavní centrum se často stává ve vztahu k instinktivnímu a pohybovému centru neutralizujícím prvkem, přičemž se projevuje jako aktivní a pasivní síla. Metoda vysvětlování, o které hovořím, a Gurdžijevovo zamlčování poznatků během prvních diskuzí vedly k tomu, že posluchači přestali látku plně chápat. Zejména se jednalo o studenty *skupin*, kteří s mou prací neměli nic společného. Mnozí si všimli

výkladů, které si v jednotlivých vysvětleních určité otázky protiřečily. Někdy si – ve snaze co nejmíň se vzdálit od prvního výkladu – vymýšleli neuvěřitelné teorie s fantazijními prvky, což však nemělo nic společného s tím, o čem Gurdžijev opravdu hovořil. Například: některé skupiny se přidržovaly *teorie tří center* (opakuji, tyto skupiny se mnou nebyly nijak spojeny) a nějak se jim povedlo ji ztotožnit s *myšlenkou o třech silách*, se kterou však ve skutečnosti nemá nic společného – zejména proto, že obyčejný člověk nedisponuje třemi centry, nýbrž pěti.

V důsledku tohoto směřování dvou teorií různých charakterů, měřítek a významů se množily případy nepochopení ze strany studentů, což znechutilo celý systém těm, kteří mysleli podobným způsobem jako jejich učitel. Možná sama myšlenka na to, že tři centra – intelektuální, emoční a pohybové – představují projev tří sil, vznikla na základě nesprávně pochopených a chybně interpretovaných poznámek Gurdžijeva o vzájemných vztazích tří center z *dolního patra*.

Po první diskuzi o centrech přicházel Gurdžijev téměř každý den s něčím novým. Jak jsem se již zmínil, nejprve hovořil o třech centrech, potom o čtyřech, o pěti a nakonec o sedmi.

Do hovorů o centrech se podrobnosti týkající se jejich fungování vešly jen stěží. Gurdžijev tvrdil, že každé centrum se dělí na pozitivní a negativní část, ale již nedodal, že dělení není pro všechna centra stejné. Potom řekl, že každé centrum se dělí na tři části – *tři patra* – přičemž každá část se následně opět dělí na další tři části. Neuvedl však žádný příklad ani nepředestřel možnost naučit se pomocí důsledného pozorování rozlišovat, jak jednotlivá centra fungují. Toto a mnoho dalšího bylo definováno až mnohem později. Například: přestože Gurdžijev položil základy studia role a významu negativních emocí, jakož i metod, jak s nimi bojovat (formou odmítnutí ztotožňování se, zbavení se ješitnosti a uměním skrývat negativní emoce), tyto teorie nedokončil a nevysvětlil, že negativní emoce jsou naprosto *zbytečné* a do žádného „normálního“ centra nepatří.

Na dalších stránkách se pokusím interpretovat přednášky a diskuze z petěrburských a dalších *skupin*, a to v pořadí, v jakém si je pamatuji, přičemž se budu snažit vyvarovat se opakování témat vyskytujících se v první a druhé knize přednášek. V některých případech se mu však neubráním, neboť výklady hlavních bodů *systému* tak, jak je přednášel sám Gurdžijev, jsou – domnívám se – velmi zajímavé.

Na jednom setkání se kdosi zeptal:

„Co si myslíte o evoluci?“

Gurdžijev odpověděl:

„Evoluci člověka lze chápat jako vývoj sil a možností v něm samém, které se nikdy nevyvíjejí samy o sobě,

mechanicky. Jenom takový vývoj a růst člověka určuje jeho faktickou, skutečnou evoluci. Žádný jiný druh evoluce neexistuje a ani existovat nemůže.“

„Před námi stojí člověk v určitém stadiu svého současného rozvoje. Příroda ho stvořila takového, jaký je – přitom ve většině případů, jak je nám známo, takový zůstane. Změny, jež výrazně narušují obecné požadavky přírody, mohou nastat pouze v jednotlivcích.“

„Abychom pochopili zákony evoluce člověka, musíme si uvědomit, že až do určitého bodu není evoluce nezbytná – jinými slovy, příroda ji v daný okamžik svého vlastního probíhajícího vývoje nepotřebuje. Řekneme si to ještě přesněji: evoluce planet probíhá v časových úsecích, které nám připadají jako nekonečně dlouhé časové cykly. V průběhu časového úseku, jež je lidský rozum schopen vnímat, neprobíhají v životě planet žádné podstatné změny, z čehož vyplývá, že nemohou probíhat ani žádné zásadní změny v životě člověka.“

„Lidstvo se nevyvíjí, ani ‚neevolucionizuje‘. To, co nám připadá jako vývoj a evoluce, jsou jen drobné, částečné změny, které budou okamžitě vyrovnány odpovídajícími změnami, probíhajícími v opačném směru.“

„Lidstvo – stejně jako všechny ostatní formy organického života – existuje na Zemi kvůli potřebám a cílům celé Země. A tak tedy to, jak dnes lidstvo vypadá a žije, přesně odpovídá jejím současným potřebám.“

„Jenom mysl, jež je do takové míry teoretická a od života tak vzdálená jako mysl evropská, si představuje evoluci člověka jako vývoj, který není spojen s vývojem okolní přírody, a dívá se na evoluci jako na postupné pokořování přírody člověkem.

To je naprostý nesmysl. Ať už člověk žije, umírá, vyvíjí se nebo degeneruje – vždycky slouží přírodě, přesněji řečeno, příroda využívá stejným způsobem možnosti vývoje, jakož i degenerace – možná jen pro různé účely. Současně platí, že lidstvo jako celek není schopno vyklouznout z nadvlády přírody, protože i když se člověk snaží s přírodou bojovat, činí tak v souladu s cíli jejími, nikoli svými. Masová evoluce však cílům přírody neodpovídá. Člověk disponuje jistými možnostmi vývoje: evoluce určité menší části lidstva (možná jednoho procenta) sice může sloužit záměrům přírody, ale úhrnná evoluce lidstva, tedy vývoj veškerých těchto schopností u všech lidí najednou – u velké většiny nebo u nezanedbatelného množství – není pro Zemi ani pro planety a jejich cíle nezbytná. Navíc, evoluce většího počtu lidí by mohla být škodlivá, nebo dokonce přímo osudová. Proto existují určité síly planetárního charakteru, které brání, aby na Zemi probíhala masová evoluce, a udržují lidstvo na potřebné úrovni.“

„Tak například, přesáhne-li evoluce lidstva určitou úroveň, přesněji řečeno určité procento lidí, může

to mít pro Měsíc osudový dopad. Ten je totiž v současnosti živ z organického života – živí se lidstvem.

Lidstvo představuje součást organického života, z čehož vyplývá, že lidstvo slouží Měsíci jako potrava. Pokud by se lidé stali příliš rozumnými, mohli by se postavit proti tomu, aby je Měsíc vysával.“

„I přesto však možnosti evoluce existují a lze je u jednotlivců pomocí odpovídajících znalostí a adekvátních metod rozvinout. Takový vývoj pak slouží pouze zájmům člověka samého přes zájmy a síly světa planet. Člověk musí pochopit následující: vlastní evoluci potřebuje jen on sám. Síly, jež se staví na odpor masové evoluci lidstva, brání i vývoji jednotlivce.

Člověk na ně musí vyzrát. Jeden člověk to může udělat, ale celé lidstvo nikoli. Později pochopíte, jak jsou všechny tyto překážky pro člověka užitečné: pokud by nebyly, pak bychom si je museli vytvářet uměle, neboť jen tehdy, když člověk překonává překážky, v sobě rozvíjí potřebné kvality.“

„Takové tedy jsou základy správného pohledu na evoluci. Neexistuje vynucená, mechanická evoluce. Evoluce představuje výsledek vědomého boje. Příroda vývoj nepotřebuje, nepřeje si jej a staví se mu na odpor. Evoluce je nezbytná jen pro člověka samého – když si ten uvědomí své postavení, zjistí, jaké má možnosti sám sebe změnit, a pochopí, že disponuje silami, jež nevyužívá, a bohatstvím, o kterém se mu ani nesnilo. Evoluce je možná jen v případě, že člověk začne ovládat tyto síly a potenciál, jimiž disponuje. Ale kdyby to všichni lidé – nebo alespoň jejich většina – pochopili a chtěli dosáhnout toho, co jim podle „práva prvorozeného“ náleží, stala by se evoluce opět neuskutečnitelnou. Co je možné pro jednotlivce, není možné pro masu.